

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Michaela HRUDOVÁ

**SOCIO-EKONOMICKÁ STRUKTURA OBYVATELSTVA
HODOLAN V ROCE 1910**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Jan Daniel

Olomouc 2013

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Michaela Hrudová (R10156)

Studijní obor: Regionální geografie

Název práce: Socio-ekonomická struktura obyvatelstva Hodolan v roce 1910

Title of thesis: Socio-economic structure of the population in Hodolany in 1910

Vedoucí práce: Mgr. Jan Daniel

Rozsah práce: 37 stran

Abstrakt: Tato práce se zabývá socio-ekonomickou strukturou obyvatelstva v Hodolanech v roce 1910, v té době největší české obce v blízkosti Olomouce. Jako základní zdroje dat jsou zde použita data ze sčítacích operátů z daného roku. Zpracování těchto dat vede ke zjištění biologických, kulturních a sociálních struktur obyvatelstva.

Klíčová slova: Hodolany, socio-ekonomická struktura, 1910, sčítací operáty

Abstract: This thesis deals with the socio-economic structure of the population in Hodolany in 1910, which was the largest Czech village near Olomouc at this time. As the basic data sources are used data from the census of this year. The processing of these data leads to the detection of biological, cultural and social structures of the population.

Keywords: Hodolany, socio-economic structure, 1910, census

Prohlašuji, že jsem zadanou bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v seznamu veškerou použitou literaturu a další zdroje.

V Olomouci dne

.....

Podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Janu Danielovi za jeho cenné rady, připomínky, ochotu a trpělivost při vedení mé bakalářské práce.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Michaela HRUDOVÁ**
Osobní číslo: **R10156**
Studijní program: **B1301 Geografie**
Studijní obor: **Regionální geografie**
Název tématu: **Socio-ekonomická struktura obyvatelstva Hodolan v roce 1910**
Zadávající katedra: **Katedra geografie**

Zásady pro vypracování:

Hlavním cílem bakalářské práce je zhodnocení socio-ekonomické struktury obyvatelstva v Hodolanech v roce 1910. Výchozím pramenem budou sčítací operáty ze sčítání lidu v roce 1910. Na jejich základě budou analyzovány vybrané sociální a ekonomické aspekty života obyvatel na počátku 20. stol.

Rozsah grafických prací: **Podle potřeb zadání**
Rozsah pracovní zprávy: **5 000 – 8 000 slov**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

BARTOŠ, J., SCHULZ, J., TRAPL, M. (1972): Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960 III. Ostrava, s. 27 – 118

HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. (2002): Zrod velkoměsta. Urbanizace v českých zemích a Evropa. Paseka, Praha-Litomyšl, 351 s.

VIDLIČKA, J. (2005): Dějiny zapomenutého města Hodolan. Votobia, Olomouc, 204 s.

JEMELKA, M. (2008): Na Šalamouně: společnost a každodenní život v největší moravskoostravské hornické kolonii (1870-1950). Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava, 277 s.

TRAPL, M. a kol.: Dějiny Olomouce díl. 2, Olomouc, 490 s.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Jan Daniel**
Katedra geografie

Datum zadání bakalářské práce: **26. dubna 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2013**

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph. D.
děkan

Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph. D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 26. dubna 2012

Obsah

1	Úvod	8
2	Cíle práce	9
3	Použitá metodika a zdroje dat	10
3.1	Zpracování sčítacích operátů	10
3.2	Přehled literatury	12
4	Historický vývoj Hodolan	14
4.1	Stručné dějiny české osady Hodolany	14
4.2	Dějiny obce Hodolany – Rolsberk	15
4.2.1	Železnice mění život v obci	15
4.2.2	Industrializace a modernizace obce	15
4.2.3	Samospráva a nacionalismus	16
4.2.4	Historický vývoj populace Hodolan	17
5	Biologické, kulturní, sociální a ekonomické struktury obyvatelstva	19
5.1	Biologické struktury obyvatelstva	19
5.1.1	Struktura obyvatelstva podle pohlaví	19
5.1.2	Struktura obyvatelstva podle věku	20
5.1.3	Struktura obyvatelstva podle rodinného stavu	21
5.2	Teritoriální původ obyvatelstva	23
5.3	Kulturní struktury obyvatelstva	25
5.3.1	Struktura obyvatelstva podle národnosti	25
5.3.2	Struktura obyvatelstva podle náboženského vyznání	28
5.3.3	Struktura obyvatelstva podle vzdělání	29
5.4	Sociální a ekonomické struktury obyvatelstva	30
5.4.1	Struktura obyvatelstva podle ekonomické aktivity	30
5.4.2	Struktura obyvatelstva podle druhu povolání	31
6	Závěr	34
7	Summary	35
8	Seznam použité literatury a pramenů	37

1 ÚVOD

V 19. století můžeme v důsledku modernizačních procesů, jako byla industrializace a urbanizace sledovat komplexní proměnu obyvatelstva Českých zemí. V případě Olomouce se jednalo o opožděný vývoj, protože město patřilo k hlavním hraničním pevnostem rakouské monarchie. Pevnost představovala limitující faktor rozvoje samotného města i jeho okolí. Město a všechna sídla v blízkosti olomoucké pevnosti byla z vojensko-strategických důvodů omezována ve svém socio-ekonomickém rozvoji. Tato opatření byla důvodem opožděné industrializace ve srovnání s obecným vývojovým trendem v Českých zemích. Zásadním milníkem pro rozvoj města a jeho okolí je rok 1888, kdy byl zrušen pevnostní statut.¹ Díky hlavní fázi industrializace až na konci 80. let 19. stol. zůstalo zachováno velké množství archivních pramenů dokumentující přerod rurálního společenství na společnost industriální, na jejichž základě se snaží autorka tento přerod zachytit.

Bouřlivý rozvoj proběhl v obci Hodolany, které se díky příznivým lokalizačním faktorům (železnice) staly nejvíce industrializovaným předměstím Olomouce. Až do pol. 19. stol. se jednalo o čistě zemědělskou obec, jejíž území bylo tvořeno převážně poli, loukami a pastvinami. Se zavedením železnice a následně s rozvojem průmyslu se Hodolany změnila na průmyslovou obec, což mělo následky i na obyvatele obce, neboť tato změna měla za následek velký nárůst počtu obyvatel a četné změny v životě obyvatel. Podobný vývoj počtu obyvatel nenastal ve stejné době v žádné z obcí na území dnešního katastru města Olomouc. To bylo hlavním důvodem výběru obce Hodolany pro tuto bakalářskou práci.

¹ DANIEL, J., FRAJER, J., KLAPKA, P.: Proměny suburbia: Olomouc-Nová Ulice. Olomouc 2010, s. 36 – 37

2 CÍLE PRÁCE

Hlavním cílem práce je zpracování a zhodnocení základních socio-ekonomických struktur obyvatelstva Hodolan na počátku 20. století a to v roce 1910. Současná městská část Hodolany, která spadá pod město Olomouc, byla v té době samostatnou českou obcí a od roku 1913 dokonce samostatným městem. Jedná se o práci, kdy autorka pracovala s jedinečnými daty ze sčítacích operátů ze sčítání lidu v roce 1910, protože tato data před ní pro toto území ještě nikdo nezpracovával.

Jedním z dílčích cílů je vytvoření elektronické databáze ze sčítacích operátů obce Hodolany z roku 1910. V práci je použita pouze malá část potenciálu databáze a to ke zhodnocení teritoriálního původu obyvatel Hodolan, dále ke zhodnocení vývoje počtu obyvatel v Hodolanech a jeho srovnání s dalšími obcemi na území dnešního administrativního vymezení města Olomouce a samozřejmě také ke zhodnocení základních biologických, kulturních a sociálních struktur obyvatelstva a posouzení hlavních příčin a důvodů jejich podoby.

Všechny tyto struktury a velký potenciál databáze tvoří dobrý základ pro další možnosti zpracování, rozšíření v diplomovou práci či zařazení do širšího kontextu v rámci prostorového znázornění zjištění dat nebo časového rozšíření pomocí srovnání s jiným historickým sčítáním lidu na tomto území.

3 POUŽITÁ METODIKA A ZDROJE DAT

Při zpracování bakalářské práce byly použity dvě navzájem se doplňující metody. Jednalo se o vyhledání a zpracování sčítacích operátů z roku 1910 pro obec Hodolany a o prostudování odborné literatury.

3.1 ZPRACOVÁNÍ SČÍTACÍCH OPERÁTŮ

Hlavní a nejnáročnější částí bylo vyhledání a zpracování sčítacích operátů. Tato část práce byla zpracována s předstihem jako první z několika důvodů. Jednalo se hlavně o časovou náročnost. Sčítací listy se musely nejdříve vyhledat v archivu, následně nafotit do digitální podoby a poté následovala nejzdlouhavější část a to přepisování dat a informací o obyvatelích z digitálních fotografií sčítacích operátů do digitální tabulkové databáze v programu Microsoft Excel.

Sčítací operáty jsou ojedinělým zdrojem informací, protože zachycují poměrně podrobnou strukturu obyvatelstva až do úrovně jednoho obyvatele. Sčítací operáty jsou vynikajícím zdrojem dat i přes mnohá úskalí, která jsou spojená s prací s nimi. Při vytváření databáze nebyly použity všechny rubriky. Ty, které nebyly do databáze zaznamenány, většinou nebyly ve sčítacích operátech vůbec vyplněny, nebo je nevyplnil adekvátní počet obyvatel, tudíž by nemohly být použity pro vytvoření žádné objektivní charakteristiky.

Tab. 1: Přehled rubrik, které byly převedeny do databáze

Údaje zjišťované ve sčítacích operátech	Způsob zaznamenání do databáze
Ulice	slovně, bez úprav
Číslo orientační	číselně, bez úprav
Číslo popisné	
Číslo bytu	
Jméno	slovně, bez úprav
Příbuzenství/vztah k majiteli bytu	číselně, původní údaje byly nahrazeny vlastními číselnými kódy
Pohlaví	
Rok narození	číselně, bez úprav
Místo narození	slovně, bez úprav
Domovské právo	
Vyznání	číselně, původní údaje byly nahrazeny vlastními číselnými kódy
Rodinný stav	
Řeč	
Znalost čtení a psaní	
Tělesné vady	
Povolání	
Místo zaměstnání	

K paradoxům těchto dat náleží skutečnost, že sčítací formuláře byly fakticky vypisovány zaškolenými sčítacími komisaři nebo přednosty domácností, tedy osobami v různém stupni vzdělanými a schopnými sčítací archy správně, a tudíž pravdivě vyplnit. Pokud byl arch nepřesně vyplněn v některých rubrikách, neexistovala možnost chybu opravit z důvodu rozsahem natolik masové podoby této akce.

To vedlo k častým omylům jako nepochopení otázky a následné nesprávné nebo ne zcela přesné odpovědi. Často se stávalo, že vyplňovatel nevypsal všechny rubriky. Stávalo se tak často u žen, které zapomínaly vyplnit, že např. vedou domácnost. K chybám docházelo i u naprosto jednoduchého údaje, jako bylo vyplnění přesného data narození. V některých případech byla správnost vyplňování negativně ovlivněna i státem. Zejména v době monarchie se jednalo o kolonku obcovací řeč, která byla naprosto nesprávně považována za objektivní informaci při zjišťování národnosti obyvatelstva, protože ne každý obyvatel používal jako obcovací řeč svůj rodný jazyk a někteří obyvatelé mohli z různých důvodů uvádět německou obcovací řeč místo svého rodného jazyka. Jednalo se např. o úředníky a obecně státní zaměstnance.²

V případě dat zpracovávaných pro tuto práci bylo přepisování ztěžováno ještě několika dalšími faktory. Některé sčítací operáty byly vyplněny velice těžce čitelným rukopisem. U operátů tohoto typu zabralo spoustu času jejich „rozluštění“. Další překážkou byly operáty vyplněné německy, u kterých byl nutný překlad před samostatným přepsáním dat. Nejtěžší překážkou tohoto typu byly operáty vypsané kurentem³, kdy musela autorka vyhledat odbornou pomoc s přepisem.

² MYŠKA, M.: *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 1*. OU v Ostravě, 2008, s. 57 – 60

³ německá obdoba novogotického kurzívního písma používaná od 16. stol. až do pol. 20. stol. (v Německu)

Rodiště, politický okres, země	Domovské právo (příslušnost), místní obec, politický okres, země, státní příslušnost	Vyznání nábo- ženské	Rodinný stav, zda svobodný, ženatý, ovdovělý, soudně roz- vedený, nebo zda manželství rozloučením zákonně jest rozloučeno, toto toliko u nekatolíků	Řeč obcovací
Bezeichnung Absatz 14 Poučení odstavce 14	Bezeichnung Absatz 15 Poučení odstavce 15	Bezeichnung Absatz 16 Poučení odstavce 16	12	Bezeichnung Absatz 17 Poučení odstav. 17
9	10	11		13
<i>Hodolany České Budějovice Čechy</i>	<i>Hodolany České Budějovice Čechy</i>	<i>římský katol.</i>	<i>svobodný</i>	<i>česky</i>

Obrázek 1: Ukázka způsobu vyplnění sčítacích operátů

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80
Vysvětlivky: V tomto případě se jedná o vyplnění údajů německy a zároveň kurentem. Jsou zde zachyceny rubriky: rodiště, domovské právo, vyznání, rodinný stav a obcovací řeč.

Tab. 2: Podoba údajů na obrázku č. 1 v databázi

Místo narození – obec	Místo nar. - pol. okres	Domovské právo - obec	Dom. právo - pol. okres	Vyznání	rodinný stav	řeč
České Budějovice	České Budějovice	České Budějovice	České Budějovice	1	1	2

Vysvětlivky: Údaje v rubrikách vyznání, rodinný stav a řeč byly nahrazeny čísly podle vlastního číselného kódu.

V roce 1910 bylo v Hodolanech téměř 6500 obyvatel. Jednalo se tedy velké množství dat a informací o každém obyvateli, které bylo nutno co nejpřesněji zaznamenat do databáze. Díky tomu se jedná o velice rozsáhlou databázi, která obsahuje přes 6000 řádků obsahujících informace zvláště o každém obyvateli Hodolan.

Bohužel se nepodařilo získat informace o všech obyvatelích Hodolan v roce 1910, z důvodu nezachování všech sčítacích operátů. Databáze pro tuto bakalářskou práci obsahuje informace o 95 % obyvatel z celkového počtu, což je dle našeho názoru stále relevantní a adekvátní množství pro zpracování jednotlivých socio-ekonomických struktur.

3.2 PŘEHLED LITERATURY

Literatura zabývající se tématem Hodolan – jejich historickým vývojem, průmyslovým rozvojem nebo sociální strukturou – je velice nedostačující. O Hodolanech vyšlo málo ucelených publikací a ty, ve kterých se o nich nějaké informace vyskytují, jsou většinou velice stručné a pro rozsáhlejší práci nevyhovující a nevystačující.

Zatím nejkomplexnější prací o dějinách obce Hodolany od první písemné zmínky až do roku 1919, kdy správu Hodolan převzalo město Olomouc a Hodolany přestaly jako obec

existovat, zpracoval Jiří Vidlička.⁴ Další nápomocnou knihou bylo dílo o historii olomouckých předměstí od Milana Ticháka vydané v nakladatelství Votobia v roce 2000.⁵ Obě tato díla se zabývají především historickým vývojem obce.

Pro pomoc při zpracování jednotlivých socio-ekonomických struktur byla prostudována odborná literatura a publikace, především Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960 od kolektivu autorů Bartoš, J., Schulz, J., Trapl, M.,⁶ dále Zrod velkoměsta od autorů Horská, P., Maur, E., Musil, J.⁷ a také dílo od autora Jemelka, M., jehož prací o životě v hornické kolonii na Šalamouně se autorka inspirovala k vytvoření vlastní bakalářské práce.⁸

⁴ VIDLIČKA J.: *Dějiny zapomenutého města Hodolan*. Olomouc: VOTOBIA, 2005

⁵ TICHÁK, M.: *Paměť olomouckých předměstí: Historický výlet do Hodolan*. Olomouc: VOTOBIA, 2000

⁶ BARTOŠ, J., SCHULZ, J., TRAPL, M.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*, svazek III., Ostrava 1972

⁷ HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J.: *Zrod Velkoměsta. Urbanizace v českých zemích a Evropě*. Praha, 2002

⁸ JEMELKA, M.: *Na Šalamouně: společnost a každodenní život v největší moravsko-ostravské hornické kolonii*, Ostrava, 2008

4 HISTORICKÝ VÝVOJ HODOLAN

4.1 STRUČNÉ DĚJINY ČESKÉ OSADY HODOLANY

Tato malá, ryze česká osada byla pod současným názvem Hodolany známá v listinách už od roku 1228. Ležela na východním předpolí olomouckého hradu ještě dříve, než získala Olomouc statut města. Z počátku nebyly Hodolany žádnou významnou lokalitou a byly církevním majetkem. V roce 1258 patřily olomouckému biskupství⁹, od roku 1275 se nacházely v seznamu privátních statků metropolitní kapituly a v roce 1305 byl jejich držitelem jmenován vikář Wernher.¹⁰

Hodolanské pozemky byly ceněné nejen pro svou úrodnost, ale také pro výhodnou polohu v blízkosti Olomouce. Územím Hodolan byl přerušen kruh pozemků, které vlastnilo město Olomouc kolem městských hradeb. Mnohaleté snahy o získání pozemků na území Hodolan neměly úspěch. Městu se podařilo získat pouze nepatrný díl Hodolan. Mezi olomouckou a církevní vrchností docházelo na území Hodolan k častým sporům a nejednalo se o příliš ideální sousedství.

Období třicetileté války přineslo velké strádání. Švédové obléhající Olomouc vypálili a vydrancovali okolí města a silně postiženy byly i Hodolany.¹¹

V roce 1746 byla zbořena pravidelná náves v západní části osady, protože překážela vojenským inženýrům při výstavbě tereziánské pevnosti. Východní část, později zvaná Stará Víška byla zachována. Obyvatelé zbořené části si vybudovali „Novou Víšku“. Jednalo se o ulici s kapličkou na místě dnešního náměstí Elišky Krásnohorské. Osada spadala pod duchovní správu kostela v Holici.¹²

Další problémy přinesla sedmiletá válka, kdy se Hodolany staly místem mnoha střetů zneprátelených armád. Po celou dobu bojů trpěly Hodolany pobytem vojsk a rabováním.

Na konci 18. stol. byl kapitulní dvůr v Hodolanech zrušen a jeho půda byla rozdělena mezi 28 tzv. familiantů. Pro ně byla v roce 1785 založená nová osada pod názvem Rolsberk. Osadníci v Rolsberku byly původně vesměs Němci, ale ve druhé či třetí generaci se jejich rodiny zcela počestily. V roce 1808 byla v Hodolanech založena vlastní jednotřídka. Do té doby měli Hodolanští školu v Holici.¹³

⁹ TICHÁK, M.: c. d., s. 36.

¹⁰ VIDLIČKA J.: c. d., s. 12

¹¹ Tamtéž, s. 13 – 14

¹² TICHÁK, M., c. d., s. 37

¹³ VIDLIČKA, J., c. d., s. 15 – 16

4.2 DĚJINY OBCE HODOLANY – ROLSBERK

V roce 1834 patřilo městskému panství asi 5 domů, ale ke statkům olomoucké kapituly patřilo 56 domů a veškerá ostatní půda. Samostatná obec Hodolany – Rolsberk v politickém okrese Olomouc-venkov byla vytvořena v roce 1848 po zrušení staré patrimoniální správy.¹⁴

4.2.1 ŽELEZNICE MĚNÍ ŽIVOT V OBCI

Velký vliv na vývoj obce měla výstavba železnice spojující Vídeň s Moravou a územím dnešního Polska. Práce započaly již v roce 1838 na úseku Vídeň – Břeclav s odbočkou do Brna v roce 1839. Trať dále pokračovala do Přerova, odkud byla v roce 1841 vybudována odbočka do Olomouce. Provoz na olomoucké trati byl zahájen 17. října 1841 slavnostním příjezdem prvního vlaku. Nádraží původně neleželo na území Hodolan, ale v blízkosti dnešního Penzionu Haná. V roce 1845 byla trať prodloužena ve směru Olomouc – Praha. V roce 1870 byla na území Hodolan dokončena výstavba nového osobního nádraží, neboť skromné prostory výpravní budovy brzy přestaly stačit narůstajícímu počtu cestujících. V roce 1882 byl zahájen provoz soukromé železniční tratě Olomouc – Čelechovice na Hané, která vznikla z iniciativy majitelů sladoven a cukrovarů v okolí Olomouce. Se zahájením provozu je spojená výstavba dvou nových menších nádraží.

Zmíněné vedení železničních tratí rozdělilo katastr obce na dvě části. To hrálo ve vývoji obce důležitou roli, neboť oddělené části obce spolu byly špatně komunikačně propojeny. Cesta mezi těmito částmi byla možná pouze na tomu vyhrazených místech, ale ta byla velice špatně označena a často i neosvětlena a docházelo zde k mnoha neštěstím. Obec proto bojovala za vystavení lávky z tehdejší Panské ulice přímo na nádraží nebo za vybudování podchodu. Bohužel výstavba vždy ztroskotala na neochotě dráhy nebo na nedostatku financí obce. Není se tedy čemu divit, že zpočátku obyvatelé nevíkali železnici s nadšením, reakce byly často odměřené až negativní. Netušili tehdy, jak velké změny v obci železnice způsobí.¹⁵

4.2.2 INDUSTRIALIZACE A MODERNIZACE OBCE

Od zavedení železnice zažily Hodolany velký rozvoj průmyslu a také velký nárůst obyvatel. Ten byl zapříčiněn hlavně vznikem nových pracovních míst. Už v roce 1860 vznikl v Hodolanech první velký podnik – lihovar Spolku moravských cukrovarů (dnes droždárna a lihovar, dříve Seliko), jehož továrny byly postaveny na břehu řeky Bystřice. Dalším velkým podnikem se stala Langrova sladovna založena v roce 1876. Ta bohužel nepřežila 2. sv. válku,

¹⁴ TICHÁK, M., c. d., s. 37

¹⁵ VIDLIČKA, J., c. d., s. 23 – 30

přestože dosáhla mezinárodního věhlasu. Roku 1896 byla založena cementárna Hrůza a Rosenberg.

V roce 1899 byla před nádraží zavedena elektrická dráha (TRAMVAJ) spojující Hodolany s Olomoucí, Novou Ulicí a později i Neředínem. Před nádražní budovou se nacházela konečná tramvajová smyčka – první v pozdějším Československu. Tehdejší jednokolejná dráha vedla od hlavního nádraží přes dnešní Masarykovu třídu, Náměstí Republiky a Ostružnickou ulici na Horní náměstí, kde se dále větvila. Zavedením elektrické dráhy do Hodolan byl potvrzen jejich rostoucí význam.¹⁶

V roce 1903 byla v obci zřízena pošta, což znamenalo další možnosti zaměstnání. Mezi další významné pokroky patřila výstavba kanalizace a chodníků, která začala v roce 1906. V roce 1908 následovalo částečné zavedení vodovodu a plynovodu čímž obec rychle získávala městský ráz.¹⁷

Významnou událostí v roce 1907 byl vznik železáren Kosmos. Z původně malého provozu českého podnikatele Adolfa Salivara se stal jeden z největších průmyslových závodů v Olomouci. Ve stejném roce byla v obci zřízena dvoutřídní pokračovací průmyslová škola.

Stejně významnou událostí se v roce 1908 stalo přestěhování továrny na cukrovinky Zora z olomouckého Dolního náměstí do Hodolan. V roce 1909 se zde nacházela továrna na telefony a telegrafy Roberta von Lieben.¹⁸ Další malé převážně české podniky vyráběly konzervy, zástěry, syrečky atd.

Rok 1910, pro Hodolany čas závažných rozhodnutí, byl také rokem, kdy se zrodily první myšlenky na výstavbu obecní elektrárny. Její budování bylo historicky nejnákladnější investicí obce. Stavba elektrocentrály byla svěřena firmě Křížík z Karlína. Ta se poté stala i výhradním dodavatelem mnoha součástí. Výstavba provozních budov byla zadána místnímu architektovi Janu Stuchlíkovi a zednickému mistrovi Janu Krejčířovi. Elektrárna byla definitivně dostavěna v roce 1912.¹⁹

4.2.3 SAMOSPRÁVA A NACIONALISMUS

Obec Hodolany byla česká obec s převážně českou samosprávou. Nezanedbatelnou menšinu zde tvořili německy mluvící židé a nejpočetnější menšinu samozřejmě tvořili Němci. Období přelomu století bylo obdobím vypjatého nacionalismu. Přibližně v polovině 90. let 19. stol. zesílil vliv německé menšiny, která se snažila o větší moc v samosprávě. S posilováním

¹⁶ Tamtéž, s. 33 – 35

¹⁷ VIDLIČKA, J., c. d., s. 55

¹⁸ TICHÁK, M., c. d., s. 40

¹⁹ Tamtéž, s. 73 – 74

vlivu souvisela i jejich snaha o zřízení německé obecné školy v Hodolanech. Česká část výboru se ale postavila tvrdě na odpor a se vznikem německé školy nesouhlasila.²⁰

V protokolech ze zasedání obecního výboru vedených od roku 1888 je prvním známým starostou obce Antonín Mačák. Ten byl v roce 1891 nahrazen nově zvoleným starostou Cyrilem Balekou, který byl na vlastní žádost v roce 1897 odvolán a novým starostou byl zvolen Josef Homé.²¹

V roce 1905 byl zvolen ryze český obecní výbor v čele se starostou Tomášem Mačákem, což bylo v dané politické a národnostně vypjaté situaci spatřováno jako výrazné vítězství Čechů nad Němci. Tento starosta byl v tisku označován jako první průkopník a osvoboditel od židovsko – německého útlaku.²² Ve stejném roce došlo k přejmenování názvů ulic. Nové názvy např. Husova, Žižkova, Táborská, Palackého, Jungmannova, Komenského, Dobrovského atd. připomínaly českou existenci či národní minulost.²³

V roce 1910 započalo také úsilí o povýšení obce Hodolany na město. Byla jmenována zvláštní komise, která měla za úkol sepsat oficiální žádost a dohlédnout na administrativní úkony.

Hodolany byly povýšeny na město v prosinci roku 1913. Byly nazývány jako pevná hráz proti rozpínání německého živilu na Olomoucku a byly oslavovány jako jedno z nejnámennějších českých měst.²⁴

4.2.4 HISTORICKÝ VÝVOJ POPULACE HODOLAN

Vývoj populace v Hodolanech na přelomu 19. a 20. stol. byl nejdůležitějším prvkem při výběru této obce pro zpracování bakalářské práce. V případě obce Hodolany se jedná o jedinečnou situaci, kdy byl zaznamenán nárůst populace o více než 200 % během 30 let. Tak velký nárůst populace nebyl zaznamenán v žádné jiné obci na území dnešního katastru města Olomouc. Tento úkaz podpořil zájem autorky zpracovat data ze sčítacích operátů ze sčítání lidu v roce 1910 pro analyzování socio-ekonomických struktur populace. Vývoj počtu obyvatel a industrializace je spojen s rokem 1888, kdy byl zrušen pevnostní statut. Díky tomu se začala rozrůstat zástavba, což tento vývoj jen podpořilo.

Rozvíjející se průmysl naprosto změnil ráz čistě zemědělské obce založené na úrodné půdě, na obec průmyslovou. S výstavbou továren a podniků mizela pole a pastviny. Z původních zemědělců se stávali zaměstnanci průmyslových areálů. Počet domů a obyvatel se

²⁰ VIDLIČKA, J., c. d., s. 38, 45

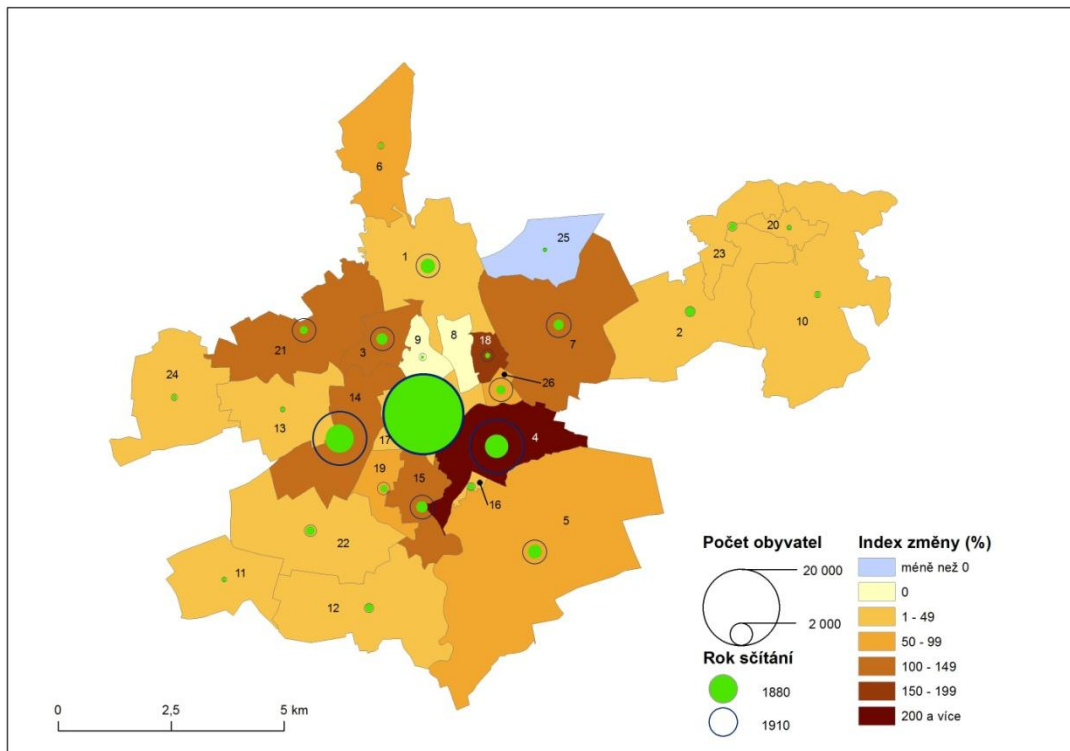
²¹ Tamtéž, s. 42 – 44

²² Tamtéž, s. 51

²³ TICHÁK, M., c. d., s. 42

²⁴ Tamtéž, s. 89

několikanásobně zvětšil a Hodolany se staly největší českou obcí politického okresu Olomouc-venkov.²⁵

Obrázek 2: Vývoj populace ve vybraných obcích okresu Olomouc v letech 1880 – 1910

Pramen: Bartoš, J., Schulz, J., Trapl, M.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, Ostrava 1972

Vysvětlivky: 1. Černovír 2. Droždín 3. Hejčín 4. Hodolany 5. Holice 6. Chomoutov 7. Chválkovice 8. Klášterní Hradisko 9. Lazce²⁶ 10. Lošov 11. Nedvězí 12. Nemilany 13. Neředín 14. Nová Ulice 15. Nové Sady 16. Nový Svět 17. Olomouc – město 18. Pavlovičky 19. Povel 20. Radíkov 21. Řepčín 22. Slavonín 23. Svatý Kopeček 24. Topolany 25. Týneček 26. Bělidla

²⁵ VIDLIČKA, J., c. d., s. 40 – 41

²⁶ Obce Klášterní Hradisko a Lazce byly do roku 1884 součástí obce Černovír. Po roce 1884 vznikla obec Lazce, pod níž patřilo i Klášterní Hradisko. Proto nebylo možné sehnat data pro Lazce z roku 1880 a pro Klášterní Hradisko z roku 1880 ani z roku 1910.

5 BIOLOGICKÉ, KULTURNÍ, SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÉ STRUKTURY OBYVATELSTVA

Vytvoření jednotlivých socio-ekonomických struktur bylo stěžejní částí této bakalářské práce a byla k tomu použita analýza autorkou zpracovaných sčítacích listů do digitální podoby v programu Microsoft Excel. Jak bylo uvedeno v kapitole 2.1 ZPRACOVÁNÍ SČÍTACÍCH OPERÁTŮ, k dispozici byla data o 95 % populace Hodolan v roce 1910. Dále je nutné uvést, že vzhledem k občasným chybám, nepřesnému vyplnění některých rubrik nebo k občasným chybějícím údajům, je téměř v každé struktuře jiný základ celkového počtu obyvatel, z nichž byly zjišťovány jednotlivé charakteristiky. Chybějící data se nejčastěji vyskytovala u osob ve vojenské službě, které měli často vyplněny pouze rubriky zachycující informace o jméně, pohlaví, roku narození a povolání. Ostatní rubriky u nich zůstávaly většinou nevyplněné.

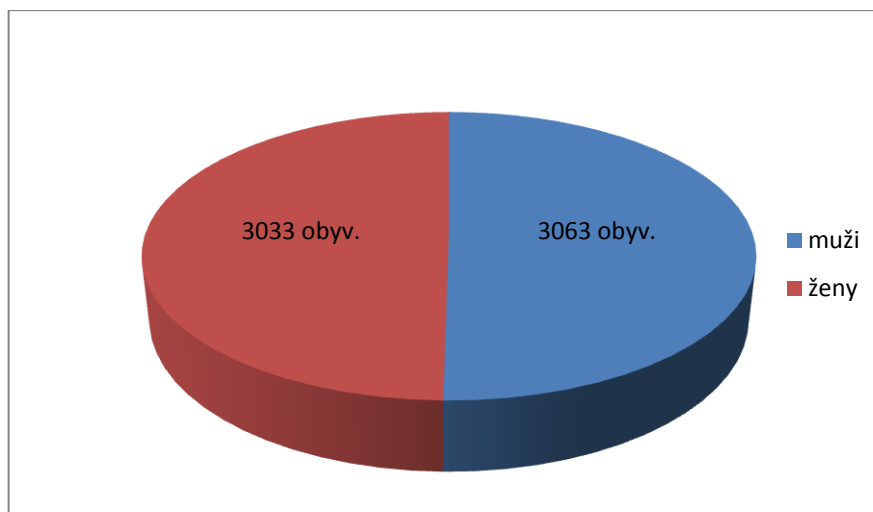
5.1 BIOLOGICKÉ STRUKTURY OBYVATELSTVA

5.1.1 STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE POHLAVÍ

Poměr pohlaví obyvatelstva žijícího na určitém území závisí na mnoha faktorech. V nejvyšší míře se jedná o výsledek přirozené a mechanické měny obyvatelstva. Dalším faktorem, hlavně v období industrializace, mohla být nabídka pracovních míst v okolí bydliště. V místech, kde se soustředil lehký průmysl, převládala ženská složka, naopak v místech s koncentrací těžkého průmyslu nebo hornictví převládala mužská složka.²⁷

Tato struktura je jako jedna z mála zpracovaná pro všech 95 % obyvatel Hodolan v roce 1910. Základ pro výpočet je zde tedy tvořen 6 096 obyvateli. Na území Hodolan byla v roce 1910 mužská a ženská složka téměř vyrovnaná. Mužská složka tvořila 50,5 % a ženská složka 45,5 %. Tento stav byl s největší pravděpodobností způsoben hlavně rozvojem lehkého průmyslu a vznikem pracovních míst vhodných pro ženy (pošta, tovární pletárna, tvarůžkárna, továrna na zástěry, cukrovinky, konzervy, atd.) a zároveň množstvím firem a podniků, kde našli lepší uplatnění muži (cementárna, slévárna, elektrárna, lihovar, sladovna, kamenictví, atd.). Nepatrná převaha mužů byla nejspíše způsobena stavbou a rozvojem železnice, kde našlo zaměstnání velké množství obyvatel, vzhledem k náročnosti práce především mužů. Jedná se tedy o normální a vyrovnaný poměr mužů a žen, právě z toho důvodu, že se nejedná o lokalitu orientovanou pouze k těžkému průmyslu.

¹⁹ JEMELKA, M.: c. d., s. 61

Obrázek 3: Struktura populace Hodolan v roce 1910 podle pohlaví

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

5.1.2 STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE VĚKU

V této struktuře nebylo možné analyzovat data u všech 6 096 obyvatel, neboť rok narození nebyl vyplněn u 20 osob. V této struktuře je tedy základ pro výpočty tvořen 6 076 obyvateli.

Populaci v Hodolanech v roce 1910 charakterizuje především vysoký počet osob ve věku 15 – 59 let. Tato skupina obyvatel tvoří 59,7 % z celkového počtu obyvatel. Skupina obyvatel tvořená dětmi, tedy dětská složka, tvoří 35,8 % z celkového počtu obyvatel a zbylých 4,5 % tvoří postreprodukční složka.

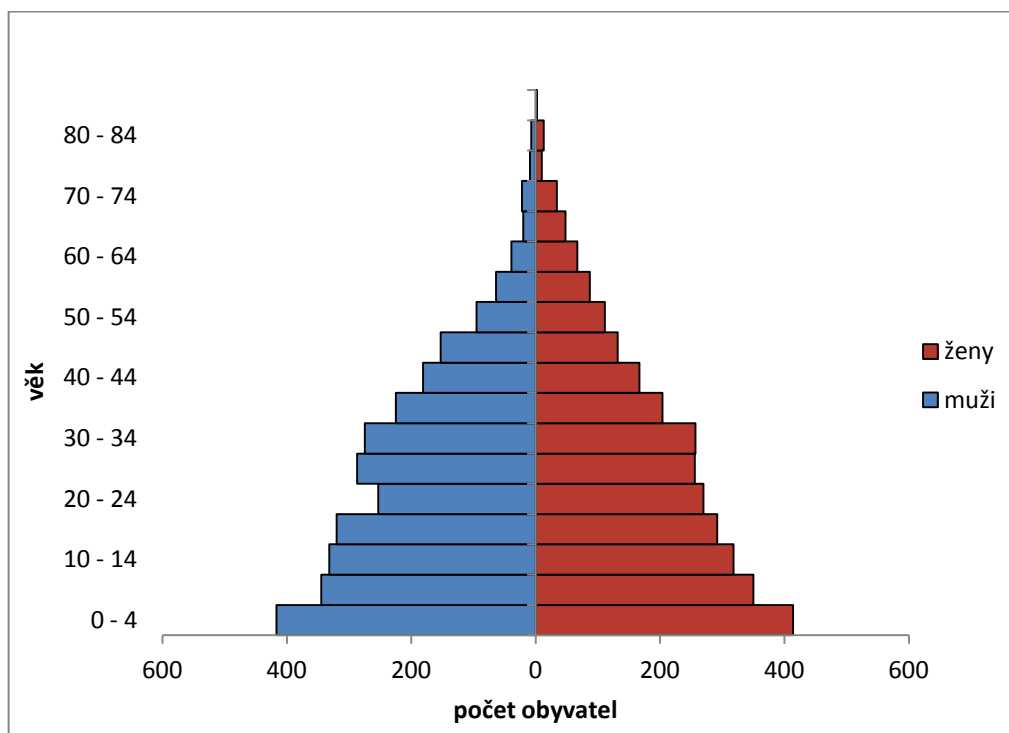
Tab. 3: Struktura populace Hodolan v roce 1910 podle hranic produktivního věku

Věk	muži	ženy	celkem
0 – 14	1094	1082	2176
15 – 59	1853	1776	3629
60+	97	174	271

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

Typ populace Hodolan podle věkové pyramidy lze jednoznačně určit. Již vizuálně se nabízí zařadit ji do progresivního typu, hlavně díky nápadnému tvaru pyramidy. Pro tento typ platí hlavní podmínka, kdy obyvatelé ve věku 0 – 14 let tvoří 40 %, obyvatelé ve věku 15 – 59

let přibližně 50 % a obyvatelé starší 60 let asi 10% z celkového počtu obyvatel.²⁸ V případě Hodolan, jak již bylo uvedeno, tvoří skupina obyvatel ve věku 0 – 14 let 35,8 %, skupina obyvatel ve věku 15 – 59 let tvoří dokonce 59,7 % a obyvatelé starší 60 let tvoří pouze 4,5 % z celkového počtu obyvatel. Jedná se tedy o populaci progresivního typu s výrazným zastoupením skupiny obyvatel ve věku 0 – 14 let.

Obrázek 4: Struktura populace Hodolan v roce 1910 podle věku

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

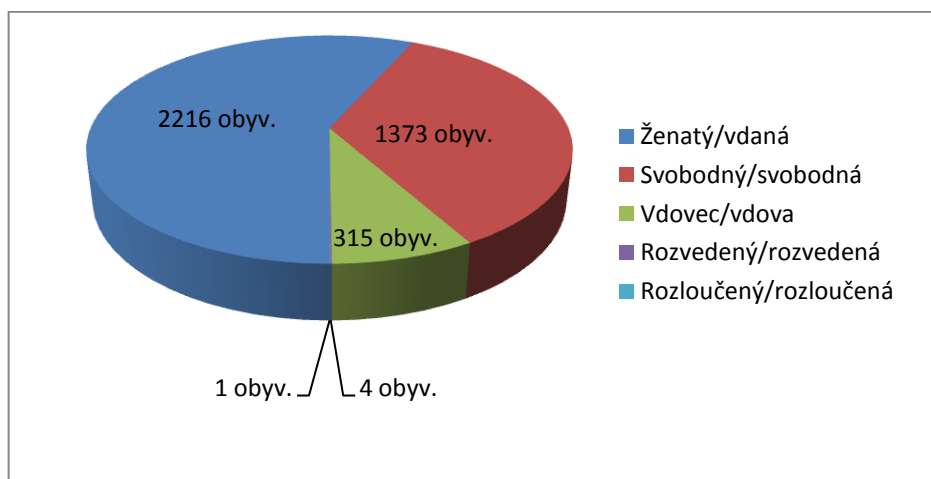
Progresivní typ populace byl v této době typický pro celé území českých zemí. Věková struktura v Hodolanech se nevymyká výrazně od celkové věkové struktury v českých zemích na přelomu 19. a 20. stol. a odpovídá stavu populace, jež nedokončila všechny fáze demografické revoluce.

5.1.3 STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE RODINNÉHO STAVU

Struktura obyvatelstva podle rodinného stavu byla zpracovávána z informací o obyvatelích starších 15 let. Ti tvoří 64 % celkového počtu obyvatel. Jedná se o 3920 obyvatel, ale základ pro výpočet v této struktuře je tvořeno 3909 obyvateli. U zbylých 11 osob byly rubriky potřebné k analyzování této struktury nevyplněné.

²⁸ MAUR, E.: *Základy historické demografie*. Praha: Univerzita Karlova 1983. s. 93

V rámci populace obce Hodolany se jedná o situaci, kdy skupina osob v kategorii ženatý/vdaná tvoří 56,7 % obyvatel, kategorie svobodný/svobodná tvoří 35 % obyvatel a údaj vdovec/vdova byl vyplněn u 8 % obyvatel. Zbýlých 0,3 % tvoří obyvatelé, u nichž byla v příslušné rubrice uvedena odpověď rozvedený/rozvedená, případně rozloučený/rozloučená.

Obrázek 5: Struktura populace Hodolan podle rodinného stavu v roce 1910 u osob starších 15 let

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

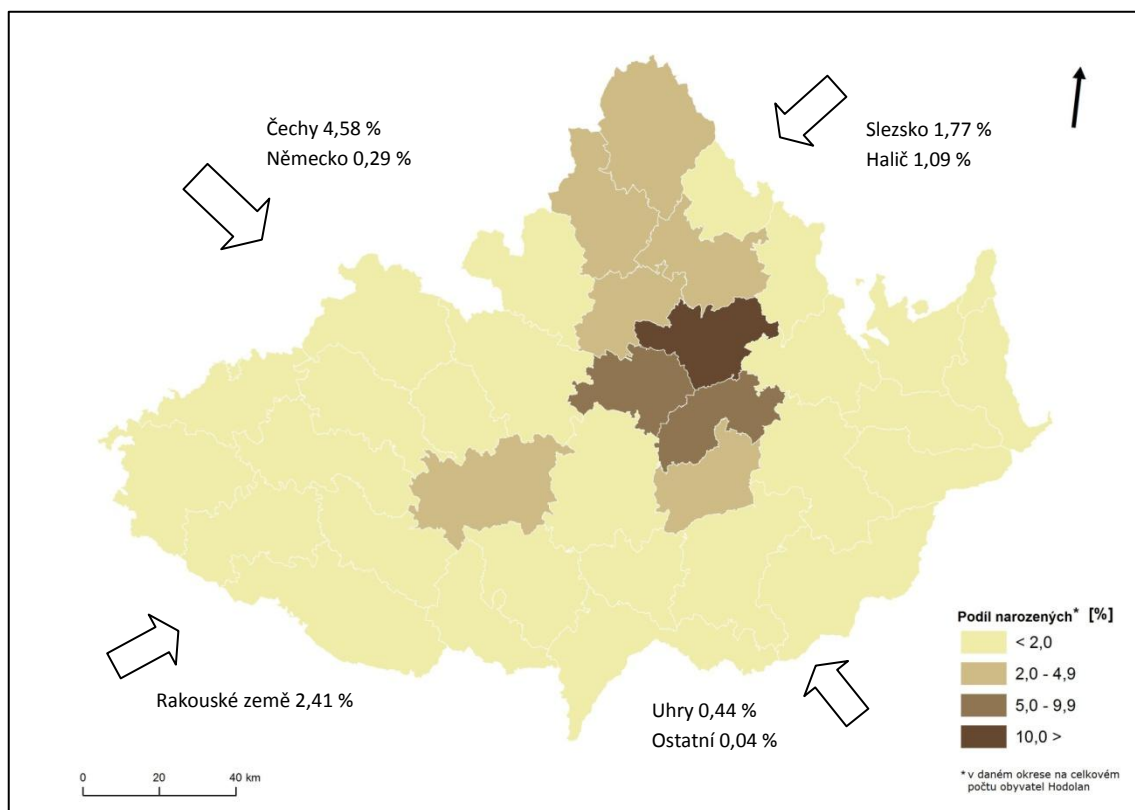
Pro podrobnější zhodnocení této struktury byla použita metoda, kdy byly údaje o rodinném stavu spojeny s údaji o pohlaví obyvatel starších 15 let. Výsledek byl takový, že podle těchto dostupných informací ze sčítacích operátů žilo v obci Hodolany v roce 1910 nepatrně větší množství ženatých, ale i svobodných mužů. Počty žen ve stejných kategoriích jsou tedy logicky nepatrně nižší. Naopak zde žilo mnohem více vdov než vdovců. Celkový rozdíl mezi ženami a muži v této kategorii je přesně 203 osob.

Tab. 4: Struktura populace Hodolan v roce 1910 podle rodinného stavu (starší 15 let)

Rodinný stav	Ženatí/vdané		Svobodní/é		Ovdovělí/é	
	Muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
abs. Př.	1125	1091	774	599	56	259
%	57,43	55,95	39,51	30,72	2,86	13,28
Rodinný stav	Rozvedení/é		Rozloučení/é		Celkem	
	Muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
abs. Př.	4	0	0	1	1959	1950
%	0,20	0,00	0,00	0,05	100,00	100,00

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

5.2 TERITORIÁLNÍ PŮVOD OBYVATELSTVA

Obrázek 6: Teritoriální původ obyvatelstva podle místa narození v politických okresech na Moravě

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

Charakteristickým rysem průmyslově se rozvíjejících oblastí, je zvýšená imigrace obyvatel v reprodukčním věku v důsledku možnosti zaměstnání. Vzhledem k poloze obce Hodolany pocházelo nejvíce obyvatel z politických okresů na Moravě. Tito obyvatelé tvořili 89,08 % z celkového počtu obyvatel. Z politických okresů vedl v podílu narozených na celkovém počtu obyvatel Hodolan politický okres Olomouc-venkov společně s politickým okresem Olomouc-město. Z těchto dvou okresů pocházelo 56 % obyvatel Hodolan. Přímou z obce Hodolany pocházelo 33,6 % obyvatel z celkového počtu obyvatel. Z ostatních obcí v politickém okrese Olomouc-venkov a z politického okresu Olomouc-město pocházelo 22,4 % obyvatel.

Vysoký počet narozených mimo politické okresy Olomouc-město a Olomouc-venkov pocházel z politických okresů Prostějov (6,58 %) a Přerov (9,36 %). S rychlým vývojem průmyslu souvisel přírůstek obyvatel a levné pracovní síly z jiných okresů, především z chudé oblasti Jeseníků.²⁹ S tím souvisí zjištěný podíl narozených v politických okresech Šumperk, Zábřeh, Šternberk a Litovel. Jedná se o oblasti, kde byl z důvodu horších fyzicko-geografických

²⁹ VIDLIČKA, J., c. d., s. 36 – 38

podmínek nedostatek zaměstnání, proto se především dělníci a živnostníci z těchto oblastí stěhovali do průmyslově se rozvíjejících Hodolan.

Obyvatelé Hodolan samozřejmě nepocházeli jen z moravských politických okresů. Zbýlých necelých 11 % obyvatel byli přistěhovalci z Čech, Slezska, Haliče, Rakouska, Uher atd.

Tab. 5: Deset obcí s největším podílem narozených
na celkový počet obyvatel Hodolan v roce 1910

pořadí	Obec	počet obyvatel	
		abs. př.	%
1.	Hodolany	2050	33,60
2.	Olomouc	145	2,40
3.	Přerov	138	2,30
4.	Nová Ulice	78	1,30
5.	Vídeň	77	1,26
6.	Bělidla	75	1,20
	Prostějov	75	1,20
7.	Chválkovice	66	1,08
8.	Holice	54	0,88
9.	Brno	43	1,70
	Černovír	43	0,70
	Pavlovice	43	0,70
10.	Nový Svět	35	0,57

Zdroj: SOKA, Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

Největší počet narozených mimo Moravu tvořili obyvatelé pocházející z Čech a z Rakouských zemí. Je zajímavé, že z Rakouských zemí pocházelo více obyvatel Hodolan než ze Slezska. Mezi přistěhovalci z Rakouských zemí převažovali zaměstnanci u dráhy se svými rodinami. V případě situace obyvatel ze Slezska to mohlo být způsobeno rozvojem těžkého průmyslu na tomto území, kde místní lidé našli možnost zaměstnání a neměli tedy potřebu stěhovat se do vzdálenějších průmyslových center na Moravě.

Tab. 6: Podíl obyvatel Hodolan narozených mimo politické okresy na Moravě

Místo narození	Počet obyvatel	
	abs. př.	%
Čechy	296	4,58
Rakouské země	147	2,41
Slezsko	108	1,77
Halič	67	1,09
Uhry	27	0,44
Německo	18	0,29
Ostatní*	4	0,04

(* Srbsko, Hercegovina, Chorvatsko)

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

5.3 KULTURNÍ STRUKTURY OBYVATELSTVA

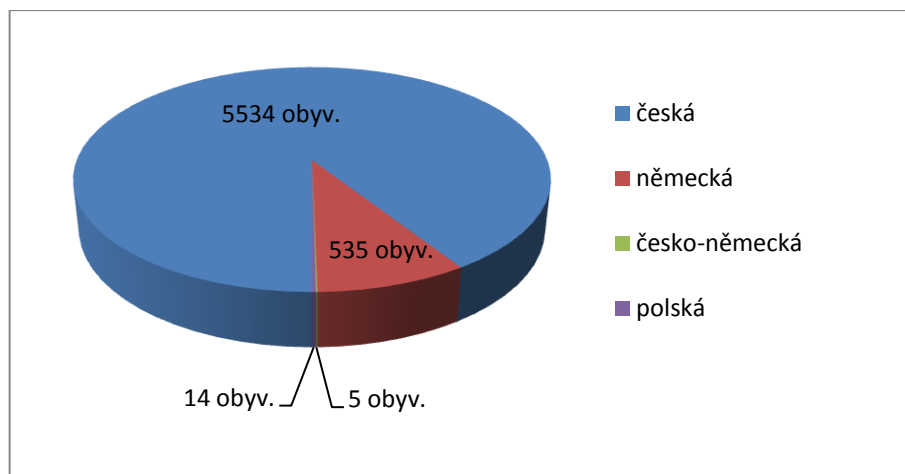
5.3.1 STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE NÁRODNOSTI

K analýze národnosti obyvatelstva Hodolan byla ve sčítacích operátech využita rubrika s názvem „obcovací řeč“, která nahradila původní termín pro zjišťování národnosti – „mateřská řeč“. Jazyková rubrika byla v rakouských sčítacích operátech zavedena v roce 1880 a byla považována za objektivní znak národnosti. Rozlišení mezi jazykem a národností se začalo používat až v censech z let 1921 a 1930.³⁰

V Rakousku – Uhersku bylo uznáváno 9 úředních jazyků. Byly to např. jazyky: německý, český, maďarský, polský, slovenský atd.³¹ Ve sčítacích operátech z Hodolan se objevily jazyk český, český a německý, německý a polský. Český a německým jazykem dohromady se rozumí situace, kdy byly v příslušné rubrice ve sčítacích operátech uvedeny společně dva jazyky: český a německý.

³⁰ JEMELKA, M., c. d., s. 66 - 67

³¹ Tamtéž, s. 66 - 67

Obrázek 7: Charakteristika národnosti obyvatel Hodolan v roce 1910 podle obcovací řeči

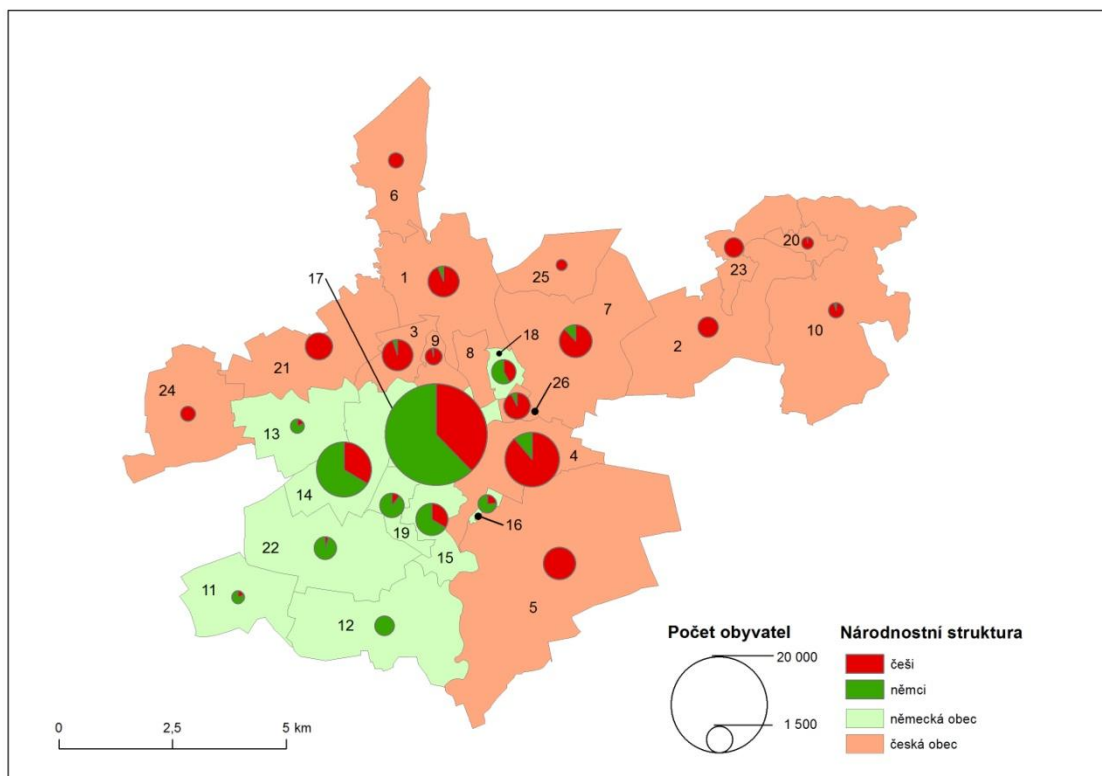
Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

Ani pro vytvoření této struktury nebyla použita data z celé databáze, také z důvodu nevyplněných rubrik. V tomto případě bylo považováno za základ pro výpočty 6 088 obyvatel. Obyvatelé, u kterých byla rubrika obcovací řeči nevyplněna, tvořili pouhých 0,1 % z celkového počtu obyvatel zachycených v celé databázi. Jako i v jiných strukturách, jednalo se právě o obyvatele ve vojenské službě, u kterých byly tyto chyby a nevyplněné rubriky velice časté.

Jako naprosto převládající obcovací řeč zde byl zjištěn český jazyk a tím i česká národnost. Obyvatelé české národnosti tvořili v Hodolanech 90,9 % z celkového počtu obyvatel. Druhou nejčetnější kategorií byl německý jazyk. Obyvatelé, kteří uvedli jako obcovací německý jazyk, tvořili pouhých 8,8 % z celkového počtu. Dalších 0,3 % tvořili obyvatelé hlásící se k polské národnosti (14 osob) a k česko-německé národnosti (5 osob).

V případě Hodolan se tedy jednalo o ryze českou obec, na rozdíl od některých dalších obcí v blízkosti Olomouce, současných městských částí, např. Nová Ulice, Nové Sady, Povel, Nový Svět, Slavonín, Nemilany atd.³²

³² TICHÁK, M., c. d., s. 36

Obrázek 8: Národnostní struktura vybraných obcí v okrese Olomouc v roce 1910

Zdroj: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960

Vysvětlivky: 1. Černovír 2. Droždín 3. Hejčín 4. Hodolany 5. Holice 6. Chomoutov 7. Chvátkovice 8. Klášterní Hradisko 9. Lazce 10. Lošov 11. Nedvězí 12. Nemilany 13. Neředín 14. Nová Ulice 15. Nové Sady 16. Nový Svět 17. Olomouc – město 18. Pavlovičky 19. Povel 20. Radíkov 21. Řepčín 22. Slavonín 23. Svatý Kopeček 24. Topolany 25. Týneček 26. Bělidla

Většina tehdejších obcí na území dnešního katastru města Olomouce byla česká, ale žádná nedosahovala ani zdaleka takového počtu obyvatel jako Hodolany. Jediná obec, která se počtem obyvatel rovnala Hodolanům, byla Nová Ulice. Ta byla ovšem z více než 60 % tvořena německým obyvatelstvem. Obce, ve kterých převládalo německé obyvatelstvo, tvořily společně s Olomoucí jihovýchodní část dnešního katastru města Olomouce. Severní a jihovýchodní část katastru tvořily obce české. (viz obrázek 8)

Díky převaze českého obyvatelstva panoval v hodolanech silný nacionalismus. Češi byly na svou národnost pyšní a bojovali proti většímu vlivu německé menšiny i proti většímu vlivu německého města Olomouc. Mezi hlavní ukázky nacionalismu patřil např. tvrdý odpor a nesouhlas se zavedením německé školy na území Hodolan, vytvoření čistě české samosprávy nebo přejmenování ulic názvy připomínajícími českou existenci či národní minulost.

Tab. 7: Národnostní struktura populace vybraných obcí v okrese Olomouc v roce 1910

Obec	obyv. celkem	národnost					
		česká		německá		jiná	
		abs. př.	%	abs. př.	%	abs. př.	%
Olomouc	22 245	8 030	36,1	13 253	59,6	962	4,3
Bělidla	1 502	1 387	92,3	109	7,3	6	0,4
Černovír	2 046	1 881	91,9	128	6,3	37	1,8
Hejčín	2 059	1 895	92,0	99	4,8	65	3,2
Hodolany	6 418	5 610	87,4	712	11,1	96	1,5
Chválkovice	2 348	2 057	87,6	284	12,1	7	0,3
Lazce	601	581	96,7	20	3,3	0	0,0
Neředín	412	73	17,7	337	81,8	2	0,5
Nová Ulice	6 455	2 092	32,4	4 122	63,9	241	3,7
Nové Sady	2 173	732	33,7	1 437	66,1	4	0,2
Nový Svět	708	173	24,4	528	74,6	7	1,0
Pavlovičky	1 247	524	42,0	721	57,8	2	0,2
Povel	1 251	131	10,5	1 106	88,4	14	1,1
Řepčín	1 567	1 567	100,0	0	0,0	0	0,0
Nemilany	816	0	0,0	816	100,0	0	0,0
Slavonín	1 592	51	3,2	1 527	95,9	14	0,9
Holice	2 201	2 147	97,5	16	0,7	38	1,7
Droždín	893	890	99,7	3	0,3	0	0,0
Topolany	474	474	100,0	0	0,0	0	0,0
Chomutov	500	500	100,0	0	0,0	0	0,0
Svatý Kopeček	789	786	99,6	3	0,4	0	0,0
Lošov	496	472	95,2	23	4,6	1	0,2
Nedvězí	340	61	17,9	278	81,8	1	0,3
Radíkov	304	300	98,7	4	1,3	0	0,0
Týneček	251	251	100,0	0	0,0	0	0,0

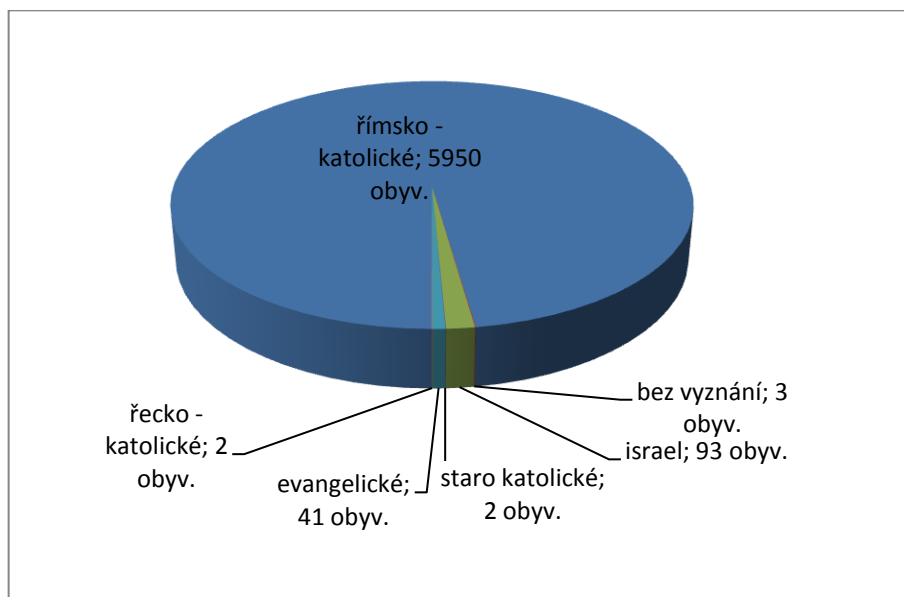
Zdroj: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, Ostrava 1972

5.3.2 STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE NÁBOŽENSKÉHO VYZNÁNÍ

Tato struktura je další z těch, ve kterých je základ pro výpočty tvořen jiným počtem obyvatel než u ostatních struktur. V této struktuře tvoří základ 6091 obyvatel.

O náboženském vyznání obyvatel Hodolan informují sčítací operáty velmi spolehlivě. V této české obci žilo až na pár výjimek katolické obyvatelstvo. K římsko-katolickému vyznání se v roce 1910 hlásilo 97,7 % obyvatel. Kromě převažujících katolíků zde žili obyvatelé hlásící se k židovskému vyznání, ti tvořili 1,5 % z celkového počtu obyvatel. Při uvádění tohoto vyznání byly využívány různé varianty názvu např. židovské, mosaické, israel apod. Třetí nejpočetnější skupinou byli obyvatelé hlásící se k evangelickému náboženství. Ti tvořili 0,7 % obyvatel

Hodolan. Zbýlých 0,1 % tvořili obyvatelé hlásící se k řecko-katolickému (2 osoby) a staro katolickému vyznání (2 osoby) a dále obyvatelé, kteří uvedli, že jsou bez vyznání (3 osoby).

Obr. 9: Struktura obyvatelstva Hodolan podle náboženského vyznání

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

5.3.3 STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE VZDĚLÁNÍ

Zjistit pravdivé údaje o vzdělání obyvatel Hodolan v roce 1910 lze z těchto operátů velice těžce. Analýza těchto údajů je ztížena hlavně nepřesným vyplněním příslušných rubrik ve sčítacích operátech. Často se objevují např. údaje „umí číst i psát“ nebo „umí číst“ u nemluvňat a dětí do 4 let. Tyto chyby vznikaly zřejmě z nepozornosti osob, které operáty vyplňovaly. Obyvatelstvo Hodolan se tedy podle těchto údajů v roce 1910 vyznačovalo vysokou mírou gramotnosti. Číst i psát umělo 83,4 % obyvatel. Pouze 0,9 % obyvatel do sčítacích operátů uvedlo, že umí jen číst. Naprostá neznalost čtení a psaní byla uvedena ve sčítacích operátech u 15,6 % obyvatel. V této kategorii se jedná z velké části hlavně o nemluvňata a děti do 15 let, tyto osoby tvoří 94 % všech negramotných obyvatel. Zbýlých 6 % v této kategorii tvoří obyvatelé nad 15 let, kteří zároveň tvoří pouhých 0,9 % z celkového počtu obyvatel.

V této struktuře byla jako základ pro výpočty používána hodnota 6 088 stejně jako u struktury obyvatelstva podle národnosti.

Tab. 8: Struktura obyvatel Hodolan podle gramotnosti

Gramotnost	z celkového počtu obyv.	starší 15 let
umí číst i psát	5083	3829
umí jen číst	52	27
neumí číst a psát:	953	56
0 - 14	897	-
15 - 59	39	39
60+	17	17

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

S vysokou gramotností obyvatelstva staršího 15 let souvisí rozvoj školství a rozšiřování škol co se týče jejich počtu i velikosti. Nejstarší škola v Hodolanech byla postavena již v roce 1805. Ta byla následně doplněna novými přízemními školními budovami v roce 1850 a 1874. V roce 1907 byla v Hodolanech zřízena dokonce dvoutřídní pokračovací průmyslová škola.

Vzhledem k rozvoji školství a velkým možnostem studovat, je vysoký počet gramotných lidí očekávatelný. Vliv na vzdělání obyvatel měla určitě i blízkost města Olomouc, kde byly v té době ještě větší možnosti studovat např. na Císařsko-královské teologické fakultě.

5.4 SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÉ STRUKTURY OBYVATELSTVA

5.4.1 STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE EKONOMICKÉ AKTIVITY

V průmyslových oblastech zaměřených na těžký průmysl nastávala často situace, kdy byla z dostupných informací zjištěna nízká ekonomická aktivita obyvatel. Bylo to způsobeno nízkým počtem žen zapojených do výdělečné činnosti.³³ V případě Hodolan se nejednalo o region zaměřený pouze na těžký průmysl, proto zde bylo více možností zaměstnání i pro ženy. Ekonomicky aktivní obyvatelé tvořili v roce 1910 51,03 % z celkového počtu obyvatel. Podle údajů zjištěných ve sčítacích operátech byla spousta žen nezaměstnaných. Mohlo se tak stát z toho důvodu, že některé ženy nepovažovaly starost o domácnost za zaměstnání a proto uvedly do příslušné rubriky ve sčítacích operátech odpověď „bez zaměstnání“.

³³ JEMELKA, M., c. d., s. 72

Tab. 9: Populace Hodolan v roce 1910 podle ekonomické aktivity

Ekonomická aktivita	ekonomicky aktivní		ekonomicky neaktivní		Úhrn	
	abs. př.	%	abs. př.	%	abs. př.	%
muži	1846	60,27	1217	39,73	3063	50,25
ženy	1262	41,65	1771	58,39	3033	49,75
celkem	3108	51,01	2988	49,02	6096	100,00

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

5.4.2 STRUKTURA OBYVATELSTVA PODLE DRUHU POVOLÁNÍ

Další důležitou charakteristikou populace Hodolan v roce 1910 je struktura obyvatel podle druhu povolání. V této struktuře byl za základ pro výpočty procentuálního zastoupení brán počet ekonomicky aktivních obyvatel. Protože vytvoření struktury podle jednotlivých zaměstnání by bylo velice zdlouhavé a nepřesné, byla použita metoda rozdělení jednotlivých zaměstnání do 8 různých skupin podle jejich druhu. Aby nebylo rozdělení pouze náhodné, byly zvoleny stejné skupiny, které již byly použité v Historickém místopisu Moravy a Slezska³⁴ pro politický okres Olomouc-město. Vzhledem k nejednotnosti zápisu bylo vytvoření skupin problematické, a proto nejsou zcela vypovídající. Především skupina č. 7 je velice nesourodá díky tomu že se jedná o domácí služby a jiná zaměstnání.

Tab. 10: Struktura populace Hodolan v roce 1910 podle druhu povolání (ekon. aktiv. obyv.)

druh povolání	Muži		ženy	
	abs. př.	%	abs. př.	%
1	33	1,79	29	2,30
2	784	42,47	346	27,42
3	155	8,40	64	5,07
4	516	27,95	8	0,63
5	229	12,41	109	8,64
6	36	1,95	6	0,48
7	93	5,04	700	55,47
celkem	1846	100,00	1262	100,00

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

(Vysvětlivky: 1. zemědělství, lesnictví, rybářství 2. průmysl, živnosti 3. obchod, peněžnictví 4. doprava a spoje 5. veřejné služby a svobodná povolání 6. vojsko 7. domácí služba, jiná povolání 8. bez zaměstnání)

³⁴ BARTOŠ, J., SCHULZ, J., TRAPL, M.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, svazek III.*, Ostrava: Profil 1972, s. 31

Podle tohoto rozdělení jednotlivých zaměstnání do kategorií lze pozorovat, v jakém druhu povolání bylo zaměstnáno nejvíce obyvatel. U mužů je logické velké množství zaměstnaných v kategorii č. 2. V této kategorii se nacházela zaměstnání v průmyslu a živnosti. Patřila mezi ně taková místa jako kameník, dělník v továrně, montér, mechanik, pokrývač a různé řemeslné živnosti. V této kategorii bylo v roce 1910 zaměstnáno 42,5 % všech ekonomicky aktivních mužů. Druhé nejčastější zaměstnání u mužů bylo v dopravě, kde převládala zaměstnání na železniční stanici a v železničních společnostech. U ekonomicky aktivních žen byla situace úplně jiná. Nejvíce žen mělo zaměstnání spadající do kategorie č. 7, kde se nacházela zaměstnání jako služebná, práce v domácnosti, hospodyně, vychovatelka, pradlena apod. V této kategorii byla zaměstnána více než polovina ekonomicky aktivních žen a to 55,5 %. Druhé nejčastější zaměstnání u žen bylo v průmyslu a živnostech, neboť se zde kromě typicky mužských zaměstnání nacházela i zaměstnání vhodná pro ženy. Např. švadlena, vyšívačka, cukrář, pekař apod.

Pro hlubší analýzu byla zjištěna tato struktura také u různých kategorií obyvatel. V této práci např. u židovské a německé menšiny.

Tab. 11: Struktura populace Hodolan podle druhu povolání u vybraných minoritních skupin (ekonomicky aktivní obyvatelé)

druh povolání	židé		němci	
	abs. př.	%	abs. př.	%
1	1	2,56	3	1,20
2	10	25,64	60	24,00
3	11	28,21	24	9,60
4	7	17,95	67	26,80
5	3	7,69	21	8,40
6	0	0,00	3	1,20
7	7	17,95	72	28,80
celkem	39	100,00	250	100,00

Zdroj: SOkA Olomouc, f. AM Hodolan 1880 – 1919, inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

(Vysvětlivky: 1. zemědělství, lesnictví, rybářství 2. průmysl, živnosti 3. obchod, peněžnictví 4. doprava a spoje 5. veřejné služby a svobodná povolání 6. vojsko 7. domácí služba, jiná povolání 8. bez zaměstnání)

Na základě této analýzy bylo pozorováno, že 28,2 % ekonomicky aktivních židovských obyvatel bylo zaměstnáno v kategorii č. 3 - obchod a peněžnictví a dalších 25,6 % v kategorii č. 2 - průmysl a živnosti. Nejvíce ekonomicky aktivních obyvatel německé národnosti bylo zaměstnáno v povoláních v kategorii č. 7 – domácí služby a jiná povolání – a to 28,8 %. V této

kategorii se často nacházela zaměstnání jako majitel, zástupce, typograf, korespondent apod., ve kterých byli tito obyvatelé často zaměstnání. Druhým nejčastějším zaměstnáním u německých obyvatel bylo povolání v dopravě. Zde bylo zaměstnáno 26,8 % ekonomicky aktivních německých obyvatel.

6 ZÁVĚR

Hlavním cílem práce bylo na základě historických sčítacích listů uložených v knižní podobě ve Státním okresním archivu v Olomouci vytvořit socio-ekonomickou charakteristiku populace právě v roce 1910, kdy byla obec Hodolany téměř na vrcholu své existence a zachytit aspekty života obyvatel pouze pár let před tím než byla obec Hodolany povýšena na město.

Sčítací operáty byly při této práci velice užitečným a nenahraditelným zdrojem. Z údajů v nich uvedených bylo snadné velice přesně vytvořit jednotlivé struktury populace a zhodnotit tak život obyvatel této obce. Všechna tato data mohou tvořit důležitý základ pro další práce a výzkumy zabývající se tímto územím. Při vytváření jednotlivých struktur v této práci nebyl využit celkový potenciál databáze, který skýtá mnohé možnosti zpracování údajů v databázi pro další a podrobnější charakteristiky populace. Do budoucna se dají získaná data použít pro rozšíření této práce v časovém horizontu např. srovnáním se sčítacím rokem 1880, který zachycuje strukturu obyvatelstva ještě před zrušením pevnostního statutu města Olomouc.

Další možností použití dat je vytvoření mapového pramenu a tím pro zobrazení prostorové diferenciací vybraných údajů v databázi.

7 SUMMARY

The aim of the Thesis is to analyze socio-economic structure of population in Hodolany in 1910. The first historical census forms were converted from books in the archive to a digital database using Microsoft Excel. Hodolany was the biggest Czech village near Olomouc in the 1910. Reason why Hodolany were selected for this thesis is the large increase in population in the late 19th and early 20th century, which wasn't recorded in any other village in what is now the land of Olomouc.

In the main part of the Thesis was evaluated the biological, cultural and social structure of population in Hodolany.

Structure of the population by age showed that there was a progressive type of population with a lot of people aged from 0 to 15 years (35,8 %) and from 15 to 49 years (59,7 %) and few people aged 60 years and more (4,5 %).

Structure of the population by family status showed that married people make up 56,7 % from population over 15 years. Non married people make up 35 % and widowed people make up only 8 % from population over 15 years.

In the chapter on the territorial origin of the population, it was found that most of the population comes from the political districts of Olomouc-venkov and Olomouc-město (56 %). The other most quoted political districts by birth were Prostějov and Přerov. A considerable number of residents also came from the Austrian countries, Germany, Galicia and Hungary.

In the chapter about cultural structure were used structures of population by nationality, denomination and literacy.

Structure of the population by nationality showed that Hodolany was Czech village because more than 90 % of population were people with Czech nationality. The largest ethnic minority residents were German nationals (8,8 %).

Structure of the population by denomination showed that more than 97 % of the population was Roman Catholic. The two largest religious minorities were Jews (1,5 %) and Protestants (0,7 %).

Structure of the population by literacy showed that more than 97 % of the population over 15 years can read and write. Hodolany had a very advanced education.

In the chapter about social structure were used structures of the population by economic activity and kind of profession. In these structures we found that more than 50% of the population was economically active and most of them worked in industry or as entrepreneurs (36%).

Historical census forms were very useful and irreplaceable resource. From these data, it was easy to create the basic structure of the population and evaluate the life of the inhabitants of this village. All these data can form an important basis for further work and researches on the territory. In this work, the full potential of the database has not been used and it offers many possibilities of processing data in a database for further and more detailed characteristics of the population. In the future, the data can be used to extend this work in the time frame as comparing with the 1880 census, which shows the structure of the population before the abolition of the fortress statute of Olomouc.

A further application is the creation of mapping data sources to display the spatial differentiation of selected data in the database. The map source has not been obtained yet because of insufficient spatial substrates, but the effort to create it and use it in the diploma thesis will continue.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Archivní prameny

SOKA Olomouc, fAM Hodolan 1880 - 1919

Inv. č. 17 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 1 – 80, inv. č. 18 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 81 - 150, inv. č. 19 Sčítání obyvatelstva obce Hodolany čp. 151 – 241, inv. č. 20 Sčítání obyvatelstva obce Rolsberk

Seznam použité literatury:

Bartoš, J., Schulz, J., Trapl, M.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, svazek III., Profil Ostrava 1972, 364 s.

Daniel, J., Frajer, J., Klapka, P.: Proměny suburbia: Olomouc-Nová Ulice. Historická geografie, UP Olomouc 2010, 50 s.

Fialová, L.: Dějiny obyvatelstva českých zemí. Mladá Fronta Praha 1998. 398 s.

Horská, p., Maur, E., Musil, J.: Zrod Velkoměsta. Urbanizace v českých zemích a Evropě, Paseka, Praha-Litomyšl 2002. 351 s.

Jemelka, M.: Na Šalamouně: společnost a každodenní život v největší moravsko-ostravské hornické kolonii (1870 – 1950), Ostrava 2007, 230 s.

Maur, E.: Základy historické demografie, UK Praha, 1978, 194 s.

Myška, M., Zářický, A. a kol.: Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 1, Ostrava 2008, 235 s.

Tichák, M.: Paměť olomouckých předměstí, Votobia Olomouc 2000, 165 s.

Trapl, M. a kol.: Dějiny Olomouce díl 2., Olomouc, 490 s.

Vidlička, J.: Dějiny zapomenutého města Hodolan, Votobia Olomouc 2005, 205 s.